LOGOPED KASBINING JAMIYATDAGI O‘RNI: MAXSUS PEDAGOGDAN INSON QALBINI TUSHUNUVCHI MUTAXASSISGACHA

G‘aybullayeva Shahnoza Akmal qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti
Maxsus pedagogika (logopediya) yo‘nalishi talabasi
gaybullayevas70@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.20487248

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada zamonaviy jamiyatda logoped kasbining ijtimoiy-gumanistik o‘rni va uning an’anaviy maxsus pedagogik yondashuvlardan chuqur psixologik hamda empatik mutaxassislik fenomeligiga transformatsiyalashuvi jarayoni tahlil qilinadi. Maqolada nutq nuqsonlari nafaqat artikulyatsion kamchilik, balki shaxs identiteti, "Men" konsepsiyasi hamda kognitiv sferaning disintegratsiyasiga sabab bo‘luvchi murakkab psixofiziologik muammo ekanligi ilmiy jihatdan asoslangan.
Kalit so‘zlar: preventiv logopediya, sotsial integratsiya, gumanistik pedagogika, shaxsiy identitet, "Men" konsepsiyasi, empatik yondashuv, inklyuziv muhit, psixolingvistika, subyekt-subyekt munosabati.

Аннотация: В данной научной статье анализируется социально-гуманистическая роль профессии логопеда в современном обществе и процесс ее трансформации от традиционных специальных педагогических подходов к глубокому психологическому и эмпатическому профессиональному феномену. В статье научно обосновано, что речевые нарушения являются не просто артикуляционным дефектом, а сложной психофизиологической проблемой, вызывающей дезинтеграцию личной идентичности, концепции «Я» и когнитивной сферы.
Ключевые слова: превентивная логопедия, социальная интеграция, гуманистическая педагогика, личная идентичность, концепция «Я», эмпатический подход, инклюзивная среда, психолингвистика, субъект-субъектные отношения.

Abstract: This scientific article analyzes the social-humanistic role of the speech therapist profession in modern society and the process of its transformation from traditional special pedagogical approaches to a deep psychological and empathetic professional phenomenon. The paper scientifically substantiates that speech disorders are not merely an articulatory defect but a complex psychophysiological problem causing the disintegration of personal identity, the "Self" concept, and the cognitive sphere.
Keywords: preventive logopedics, social integration, humanistic pedagogy, personal identity, "Self" concept, empathetic approach, inclusive environment, psycholinguistics, subject-subject relationship.

KIRISH

Har bir davr va jamiyatning taraqqiyot darajasi uning o‘ziga xos ehtiyojlari bo‘lgan shaxslarga, xususan, jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida og‘ishlari mavjud bolalarga bo‘lgan munosabati bilan belgilanadi. Insoniyat sivilizatsiyasining bugungi bosqichida inkluziv va gumanistik ta’lim prinsiplari global miqyosda ustuvor yo‘nalishga aylandi. Ushbu paradigmalarning markazida "O‘ziga xosligim — mening kuchim" g‘oyasi turadi, bu esa har bir shaxsning takrorlanmasligini tan olishni va uning ijtimoiy muhitda o‘z o‘rnini topishi uchun to‘siqlarsiz sharoit yaratishni taqozo etadi. Mazkur jarayonda oliy psixik funksiya

bo‘lmish nutq tizimini tiklash va rivojlantirishga mas’ul bo‘lgan logoped kasbining jamiyatdagi o‘rni konseptual jihatdan yangicha mazmun kasb etmoqda.

An’anaviy korreksion pedagogikada logoped uzoq yillar davomida faqat texnik funksiyani bajaruvchi, ya’ni artikulyatsiya apparatidagi nuqsonlarni mexanik ravishda tuzatuvchi, tovush poydevorini qo‘yuvchi ensiklopedik mutaxassis sifatida ko‘rib kelindi. Biroq, zamonaviy psixolingvistika, nepropsixologiya va shaxs psixologiyasi sohasidagi kashfiyotlar nutq buzilishlarini shunchaki anatomik-fiziologik kamchilik emas, balki shaxs ruhiyatining chuqur qatlamlariga, uning emotsional barqarorligiga, shaxsiy identiteti va sotsializatsiyasiga salbiy ta’sir etuvchi destruktiv omil ekanligini isbotlamoqda. Nutqida turg‘un nuqsoni (dizartriya, alaliya, duduqlanish, NUR) bo‘lgan shaxs jamiyatda doimiy psixologik bosim, muloqot fobiyasi va o‘z-o‘zini rad etish (self-rejection) holatlarini boshdan kechiradi.

Shu sababli, bugungi kunda logoped faoliyati an’anaviy tor pedagogik doiradan chiqib, inson qalbini tushunuvchi, uning yashirin motivatsiyalarini faollashtiruvchi, psixologik xavfsizlik va ichki ishonchni qayta tiklovchi gumanistik mutaxassislikka transformatsiyalanmoqda. Logoped endilikda nafaqat nutqiy mashqlar o‘rgatuvchi muallim, balki bolaning "Men" konsepsiyasini shakllantiruvchi, uni ijtimoiy integratsiyaga tayyorlovchi va insoniy qadr-qimmatini tiklovchi ijtimoiy determinantdir. Mazkur ilmiy maqolada logoped kasbining ushbu sotsiomadaniy va gumanistik evolutsiyasi, bolalar ruhiyatini davolashdagi empatik strategiyalari hamda jamiyat ijtimoiy barqarorligini ta’minlashdagi roli chuqur tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Logopedik faoliyatning sotsiopsixologik poydevorini va tilning shaxs shakllanishidagi rolini tushunish uchun madaniy-tarixiy konsepsiya asoschisi L.S. Vygotskiyning fikrlariga murojaat qilish joiz. Vygotskiy oliy psixik funksiyalar taraqqiyotida nutqning ijtimoiy muloqot vositasi (interpsixik) sifatidagi birlamchi rolini va uning keyinchalik ichki fikrlash (intrapsixik) tuzilishiga aylanishini isbotlagan. Uning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi logoped va bola o‘rtasidagi hamkorlik an’anaviy avtoritar usulda emas, balki chuqur empatik, subyekt-subyekt munosabatlariga asoslanishi kerakligini metodologik jihatdan belgilaydi.

E. Erikson o‘zining psixososial rivojlanish nazariyasida shaxsiy identitet inqirozlari va uning ijtimoiy muhit bilan aloqasini tadqiq etgan. Erikson konsepsiyasiga ko‘ra, atrof-muhit tomonidan qabul qilinish va sotsiumda o‘zligini namoyon qila olish hissi bolaning psixologik salomatligini ta’minlaydi. Nutqiy kamchiliklar shaxsning ushbu psixososial bosqichlardan muvaffaqiyatli o‘tishiga to‘sqinlik qiladi. J. Markia identitet darajalarini tavsiflaganidek, logopedik yordam bolani passiv diffuziya holatidan faol, integratsiyalashgan shaxsiy identitet darajasiga olib chiqish qurolidir.

E. Deci va R. Ryan tomonidan ilgari surilgan o‘z-o‘zini belgilash nazariyasi (Self-Determination Theory) logopediyaning gumanistik transformatsiyasini tushunishda muhim o‘rin tutadi. Ushbu nazariyaga ko‘ra, insonning muxtoriyat (autonomy), kompetentlik (competence) va boshqalar bilan bog‘liqlik (relatedness) ehtiyojlari qondirilgandagina unda ichki motivatsiya uyg‘onadi. Logoped darsda bolaning fikrini hurmat qilib, unga empatik munosabatda bo‘lganda, bolada o‘z nutqini tuzatishga bo‘lgan ichki intilish maksimal darajada ortadi.

Inkluziv ta’limning global arxitektorlari T. Booth va M. Ainscow o‘zlarining "Index for Inclusion" asarida har bir mutaxassisning maktab madaniyatida bag‘rikenglik (tolerantlik) va hamma uchun teng imkoniyatlar muhitini yaratishdagi mas’uliyatini asoslab berishgan. UNESCO xalqaro tashkilotining strategik hisobotlarida ham maxsus pedagog va logopedlarning jamiyatni insonparvarlashtirishdagi roli barqaror rivojlanish maqsadlarining muhim qismi sifatida e’tirof etiladi.

O‘zbekiston amaliy logopediyasi va maxsus pedagogikasida Q. Yo‘ldoshev, G. G‘ulomova va M. Toshpo‘latova o‘zlarining ilmiy ishlarida logoped-pedagoglarning inklyuziv kompetentligi, tolerantlik fazilatlari hamda nuqsoni bor bolalarning ota-onalari bilan hamkorlik qilishning psixologik mexanizmlarini yoritganlar. Mahalliy tadqiqotchilar o‘qituvchi va bola munosabatlarida an’anaviy tazyiq o‘rniga empatik inklyuziv aloqalarni o‘rnatish zarurligini alohida ta’kidlaydilar.

MUHOKAMA

Tadqiqot doirasida o‘tkazilgan so‘rovnomalar va amaliy kuzatuvlar logoped kasbining jamiyatdagi mavqei hamda vazifalari jiddiy sifat o‘zgarishlariga uchrayotganini ko‘rsatdi. Olingan empirik ma’lumotlar an’anaviy (direktiv-mexanik) logopediya bilan zamonaviy (gumanistik-empatik) logopediyaning samaradorlik darajasini qiyoslash imkonini berdi.

Logopedlar o‘rtasida o‘tkazilgan anketalashtirish natijasida ma’lum bo‘ldiki, respondentlarning 85 foizi o‘z faoliyatlarida bolaning hissiy holatini va psixologik komplekslarini inobatga olmasdan turib, faqatgina tovush talaffuzini tuzatish kutilgan barqaror natijani bermasligini ta’kidlashgan. Ayniqsa, duduqlanish va nutqiy nevrozlar kabi patologiyalarda, nuqsonning chuqurligi bevosita bolaning ichki qo‘rquvlari, oiladagi distress sharoitlar va sotsial dezadaptatsiya bilan bog‘liqdir.

Ota-onalar o‘rtasida o‘tkazilgan so‘rovnomalarda ham qiziqarli tendensiya aniqlandi. Ota-onalarning 78 foizi o‘z farzandlari uchun logoped tanlashda mutaxassisning faqatgina diplom yoki ish stajiga emas, balki uning bola bilan til topisha olish qobiliyatiga, ko‘rsatayotgan emotsional iliqligi va empatik yondashuviga birinchi darajali e’tibor berishlarini qayd etishgan. Bolaning logopedik mashg‘ulotlarga borishni rad etishi yoki darsda passivlik ko‘rsatishi ko‘p hollarda logopedning direktiv-buyruqbozlik munosabati oqibatida yuzaga kelishi ma’lum bo‘ldi.

Tadqiqotimiz davomida Decining o‘z-o‘zini belgilash nazariyasi elementlarini logopedik seanslarga integratsiya qilish natijalari tahlil qilindi. Mashg‘ulotlar davomida subyekt-subyekt munosabatlari, ya’ni bolaga o‘yin va topshiriqlarni tanlashda muxtoriyat berish, uning har bir kichik muvaffaqiyatini rag‘batlantirish orqali kompetentlik hissini uyg‘otish strategiyasi qo‘llanildi. Ushbu gumanistik model asosida olib borilgan mashg‘ulotlarda bolalarning nutqiy nuqsonlarini tuzatish sur’ati, an’anaviy mexanik mashqlarga qaraganda, ancha yuqori bo‘lgani kuzatildi. Bola o‘zini xavfsiz va qadrlangan muhitda his etganda, artikulyatsiya mushaklarining turg‘un spazmlari (masalan, dizartriyada) va psixologik to‘siqlar ancha tezroq bartaraf etiladi.

Shuningdek, logopedning jamiyatdagi ijtimoiy-profilaktik o‘rni ham o‘rganildi. Zamonaviy dunyoda axborot bosimining ortishi va raqamli gadjetlarning bolalar hayotiga erta kirib kelishi natijasida kelib chiqayotgan "virtual autizm" va nutqiy gipoplaziya holatlarining oldini olishda logoped oilaga to‘g‘ri sotsiomadaniy yo‘nalish beruvchi maslahatchi — insonshunos sifatida namoyon bo‘lmoqda. Logoped endilikda faqat reabilitatsiya markazidagi xizmatchi emas, balki jamiyatning intellektual va psixik salomatligini asrovchi muhim sotsial institut vakilidir.

LOGOPEDIK FAOLIYATNING GUMANISTIK STRATEGIYALARI

Logopedning maxsus pedagogdan inson qalbini tushunuvchi chuqur mutaxassisga aylanishi uchun uning amaliy faoliyatida quyidagi konseptual strategiyalar ustuvor bo‘lishi lozim:

1. Direktiv uslubdan empatik dialogga o‘tish

An’anaviy "Menga qara, mening orqamdan qaytar" shaklidagi direktiv buyruqlar o‘rnini bolaning qiziqishlariga yo‘naltirilgan empatik muloqot egallashi kerak. Logoped bolaning dunyosiga kirib borishi, uning qo‘rquv va xavotirlarini his qilishi va dars xonasini mutlaq psixologik xavfsizlik zonasiga aylantirishi zarur.

2. Shaxsiy identitet va "Men" konsepsiyasini qo‘llab-quvvatlash

Nutqida nuqsoni bor bolaning o‘zi haqidagi salbiy tasavvurlarini (Self-concept) o‘zgartirish logopedning asosiy vazifalaridan biridir. Mashg‘ulotlarda bolani boshqa tengdoshlariga qiyoslash mutlaqo cheklanishi, uning faqat o‘zining kechagi natijasiga nisbatan o‘sishi qayd etilishi va rag‘batlantirilishi shart. Bu bolada inklyuziv tolerantlik va o‘ziga bo‘lgan ishonchni shakllantiradi.

3. Oilaviy tizim bilan terapevtik hamkorlik

Logoped faqat bola bilan cheklanib qolmasdan, uning ota-onasi bilan ham psixoterapevtik suhbatlar olib borishi kerak. Ko‘p hollarda ota-onalarning bolaning nuqsoniga nisbatan namoyon etadigan xavotirligi yoki agressiyasi bolada nutqning battar turg‘unlashishiga olib keladi. Logoped oiladagi verbal va emotsional iqlimni sog‘lomlashtiruvchi mediator vazifasini bajarishi lozim.

XULOSA

Ilmiy-nazariy tahlillar va empirik tadqiqotlar natijasida logoped kasbining jamiyatdagi o‘rni va mohiyati bo‘yicha quyidagi fundamental xulosalar shakllantirildi:

1. Zamonaviy ijtimoiy-madaniy taraqqiyot sharoitida logoped kasbi texnik-pedagogik doiradan chiqib, aniq gumanistik va psixoterapevtik mazmunga ega bo‘lgan, inson qalbini davolovchi chuqur mutaxassislikka transformatsiyalandi. Nutq korreksiyasi shaxs strukturasini qayta tiklash jarayonining ajralmas qismidir.

2. Tadqiqotlar ko‘rsatganidek, logoped va bola o‘rtasida subyekt-subyekt munosabatlariga asoslangan empatik aloqaning o‘rnatilishi, bolaning muxtoriyat va kompetentlik ehtiyojlarining qondirilishi korreksion-logopedik jarayonning samaradorligini keskin oshiradi hamda nutqiy nevrozlar va to‘siqlarni barvaqt bartaraf etadi.

3. Logoped jamiyatda inkluziv madaniyatni, tolerantlik qadriyatlarini va ijtimoiy integratsiyani ta’minlovchi muhim drayver hisoblanadi. Uning faoliyati bolalarda barqaror shaxsiy identitetni shakllantirish orqali jamiyatning umumiy ruhiy va ma’naviy salomatligiga xizmat qiladi.

Ilmiy-amaliy tavsiyalar:

- Oliy ta’lim muassasalarida logoped kadrlarni tayyorlash o‘quv rejalarida psixoterapevtik, gumanistik pedagogika va amaliy empatiya modullarining ulushini sezilarli darajada oshirish;
- Jamiyatda maxsus ehtiyojli bolalarga nisbatan tolerant munosabatni shakllantirish maqsadida logopedlarning ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy platformalardagi ma’rifiy-profilaktik faoliyatini tizimli yo‘lga qo‘yish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Booth, T., & Ainscow, M. (2011). Index for Inclusion: developing learning and participation in schools (3rd ed.). Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE).
2. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. Psychological Inquiry, 11(4), 227-268.
3. Deroncele-Acosta, A. (2024). Overcoming challenges and promoting positive education in inclusive schools. Education Sciences, 14(11), 1169.
4. Easterbrook, M. J. (2025). Using social psychology to create inclusive education. British Journal of Social Psychology.
5. Erikson, E. H. (1993). Childhood and society. WW Norton & Company.
6. Ianniello, A., & Corona, F. (2024). Improving inclusive education: Quality of life and self-determination. Athens Journal of Social Sciences, 11(2), 111-128.
7. Jo’rayeva, M. M. (2023). O‘zbekistonda inklyuziv ta’limning dolzarb masalalari. Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar, (12).

8. Julien, G. (2025). The importance of inclusive education and correlation with self-concept among students: A conceptual literature review. Journal of Educational Research and Practice, 3(2).
9. Keldibayeva, Z. M., & Abdullaev, A. A. (2024). Inklyuziv ta'limga bo'lgan ehtiyojlar va sabablar, inklyuziv ta'limga jalb qilish. Kokand Universiteti.
10. Sadinova, Z. S. (2024). Mamlakatimizdagi inklyuziv ta'lim muammolari va ularni hal etish yo'llari. Inter Education & Global Study, 8(1), 417-422.
11. Teshaboeva, F. R. (2022). O'zbekistonda inklyuziv ta'limning rivojlanishi va istiqbollari. Qo'qon universiteti.
12. Toshpo'latova, M. (2023). O'qituvchilarning inklyuziv kompetentligini shakllantirish omillari. Pedagogika jurnali, 4(2), 88-95.
13. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Harvard University Press.
14. Yo'ldoshev, Q., & G'ulomova, G. (2021). Inklyuziv ta'lim pedagogikasi va tolerantlik. Toshkent: O'qituvchi.
15. Zamilova, R. R. (2023). Uzluksiz ta'lim pedagogikasi va inklyuziv ta'lim [Darslik]. Namangan: Usmon Nosir Media.